

AVTOTRANSPORT VOSITALARINING TASNIFLANISHI, BELGILANISHI VA UMUMIY TUZILISHI

A.S.Taubaeva, L.Q.Berjanova

№1 sonli kasb-hunar maktabi o'qutivchilari

***Annotatsiya:** Avtomobil –harakatlanuvchi transport vositasi bo‘lib, mustaqil energiya manbaiga ega bo‘lgan dvigatel bilan jihozlangan hamda katta qulaylik va xavfsizlikka ega bo‘lgan holda relssiz yo‘llarda yuk va yo‘lovchilarni tashishga yoki o‘ziga o‘rnatilgan qurilmalar yordamida maxsus ishlarni bajarishga mo‘ljallangan.*

***Kalit soʻzlar:** Avtomobil, passajir avtomobillari, maxsus avtomobillar, zamonaviy avtomobil, detal – mexanizm.*

Avtomobil – o‘zi harakatlanuvchi (avto-grekcha o‘zi, mobil-lotincha harakatlanuvchi) degan ma’noni bildiradi. Avtomobil –harakatlanuvchi transport vositasi bo‘lib, mustaqil energiya manbaiga ega bo‘lgan dvigatel bilan jihozlangan hamda katta qulaylik va xavfsizlikka ega bo‘lgan holda relssiz yo‘llarda yuk va yo‘lovchilarni tashishga yoki o‘ziga o‘rnatilgan qurilmalar yordamida maxsus ishlarni bajarishga mo‘ljallangan g‘ildirakli mashinadir. Avtomobillar vazifasiga ko‘ra transport, maxsus va poyga avtomobillariga bo‘linadi. Transport avtomobillariga passajir, yuk va yuk-passajir avtomobillari kiradi. Passajir avtomobillari yo‘lovchilarni tashishga mo‘ljallangan bo‘lib, ular o‘z navbatida ikkiga bo‘linadi: avtobuslar va yengil avtomobillar. Passajir avtomobillari sakkiztadan ko‘p o‘ringa mo‘ljallangan bo‘lsa - avtobus, sakkiztadan kam o‘rinli bo‘lsa yengil avtomobil deb ataladi. Avtobuslar vazifasiga qarab shahar atrofida, shahar ichida, shaharlararo, ma’lum joylarda qatnaydigan va umumiy ishlarda foydalaniladigan bo‘ladi. Yuqorida aytilgan vazifalariga qarab avtobuslarda o‘rinlar soni 10 dan 80 gacha bo‘ladi. Gabarit uzunligiga qarab avtobuslar: 5 m - juda kichik (mikroavtobus); 6,0-7,5 m - kichik; 8,0-9,5 m – o‘rtacha; 10,5-12,0 m - katta va 16,5

m dan ortiq qo'shaloq avtobuslarga ajratiladi. Yengil avtomobillar ikki, to'rt va yetti o'rinli bo'ladi. Ularga o'rnatiladigan dvigatellarning ish xajmiga qarab yengil avtomobillar bir-biridan farq qiladi: 1,2 l – mikro litrajli; 1,3-1,8 l - kichik litrajli; 1,9-3,5 l – o'rta litrajli; va 3,5 litrdan ortiq – katta litrajli. Yuk avtomobillari yuk vazniga qarab yengil vazn – 1,2 t gacha; kichik vazn – 1,3...2,0 t; o'rta vazn – 2,1...8 t; katta vazn – 9...14 t; juda katta vazn – 15...20 t; o'ta katta vazn – 21...40 t va 40 t dan ortiq yuk ko'taradigan avtomobillarga bo'linadi. Bortlari ochiladigan universal kuzovli avtomobillarda xilma-xil yuklar tashiladi. Sochiluvchan yuklar yukni o'zi ag'daradigan (samosval) avtomobillarda, suyuqliklar sisternali avtomobillarda, ko'pchilik oziq-ovqatlar esa refrijeratorfurgonlarda tashiladi, bunday avtomobillar ixtisoslashtirilgan avtomobillar deyiladi. Maxsus avtomobillar ma'lum ishlarni bajarishga imkon beradigan mexanizm, asbob va uskunalar bilan jihozlanadi. Masalan, sanitariya, o't o'chirish, ko'cha supirish, yuk ortish avtomobillari. Poyga avtomobillari sport avtomobillari bo'lib, avtomobil sport poygasida qatnashishga mo'ljallangan bo'ladi. Poygalar aylanma, to'g'ri shosselar, avtodrom, ippodrom, velodrom va stadionlarda o'tkaziladi. Har xil yo'llarda harakatlanish xususiyatiga qarab oddiy va o'tag'on avtomobillarga bo'linadi: 1. Avtomobil qatnoviga moslashtirilgan qattiq qoplamali yo'llarda harakatlanuvchi bitta yoki yetakchi bo'lgan avtomobil oddiy avtomobil deyiladi. 2. Yomon va moslashtirilmagan yo'llarda harakatlanuvchi ikkita yoki uchta o'qi yetakchi bo'lgan avtomobil o'tag'on avtomobil deyiladi. Odatda, avtomobil zavodlarida birnecha turdagi, ya'ni xilma-xil ishlarni bajarishga moslashtirilgan (modifikatsiyali) avtomobillar ishlab chiqariladi. Ularning birinchisi asosiy (bazaviy) hisoblanadi. Avtomobillarni modifikatsiyalari raqamlar bilan belgilanadi. Raqam oldidagi xarfli belgi ishlab chiqaruvchi zavodni bildiradi. Masalan: Gorkiy avtomobil zavodi – GAZ , Minsk avtomobil zavodi – MAZ va xokazo. Zavodni bildiradigan belgidan so'ng to'rtta raqam ko'rsatilib, birinchi raqam avtomobilning klassini, ikkinchi raqam avtomobilning turini (yengil, avtobus, yuk avtomobili) bildirsa, uchinchi va to'rtinchi raqamlar avtomobilning modelini ko'rsatadi. Agarda beshinchi raqam bo'lsa u modifikatsiyani bildiradi. Zamonaviy avtomobil juda murakkab mashina

bo'lib, u bir biriga bog'liq holda ma'lum bir vazifani bajaruvchi bir necha mexanizm va qismlardan tashkil topgan. Ko'pchilik avtomobillarning umumiy tuzilishi sxemasi, ularning mexanizm va tizimlarining ishlash prinsipi va ish sharoiti bir biriga o'xshash. Umuman olganda avtomobil detallar, uzellar, mexanizmlar, agregatlar va tizimlar yigindisidan iborat. Detal – mexanizm va mashinalarning yig'ish operatsiyalarisiz tayyorlangan ayrim-ayrim qismlari (masalan, bolt, porshen barmog'i, shesternya va x.k.). Uzel – bir necha detallarning mashinada ma'lum mustaqil vazifani bajaruvchi birikmasi. Mexanizm – harakatni ma'lum tartibda uzatuvchi va o'zgartiruvchi tuzilma. Agregat – bir necha tuzilmalarni bir butun qilib birlashtirgan qurilma. Tizim – bitta umumiy vazifani bajaradigan qismlar yig'indisi (masalan, ta'minlash tizimi, moylash tizimi yoki sovitish tizimi va x.k.).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Fayzullayev E.Z. Transport vositalari va nazariyasi. Darslik. 1-qism.-T.: “Yangi asr avlodi” , 2006.
2. Solihov I.S. Traktorlar va avtomobillar. Darslik. – T.: “Cho'lpon”, 2012
3. Maxkamov Q.X. va b. Traktor konstruksiyalari. Darslik. 1, 2-qism.– T.: “O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi”, 2014.